

John Taylor

AZ ÁLLAM VALLÁSI SEMLEGESSÉGE ELSŐSORBAN AZ ANGOL NYELVŰ ORSZÁGOKBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A VALLÁSOKTATÁSRA *

A semlegesség szót, amely eredetileg részrehajlástól mentes, közvetítésre alkalmas attitűdöt jelentett, ma – a tárgytól függően – gyakran vagy pejoratív, vagy idealista módon értelmezik. A kifejezés közömbösség, a „langyosság” (közönyösség, érdektelenség) jelentése olyannyira elterjedt a XVII. század óta, hogy olykor úgy érezzük, a fogalom nem is használható olyan fontos problémák megvitatásakor, mint a vallás és a hit szabadságának megőrzése, vagy az intolerancia és a vallási alapon álló diszkrimináció. Pozitív értelemben azonban a semlegesség igazságosságot jelent, készséget a közvetítésre, a diszkrimináció elutasítását.

Az állam semlegességét, mint a háborúban való részvétel elutasítását is szokás értelmezni, és ez alapvető elv abban az országban, ahol harminc éve élnek: Svájcban. (Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Svájc ne venne részt az ENSZ békefenntartó misszióiban, például a Balkánon. Németország és Japán is ezt a példát követi.) Az állam semlegessége a számunkra itt lényeges vallás és hit területén általában azt jelenti, hogy egyetlen vallás sem élvez „állami” vagy „kiemelt” státust; alkotmányos szabályozás vagy közigazgatási intézkedések biztosítják a vallásszabadságot, illetve megakadályozzák a vallásszabadsággal való visszaélést mások vagy a társadalmi béke rovására.

Ugyanakkor az államegyház megléte sem jelenti szükségképpen mások jogainak csökkentését vagy veszélyeztetését. Az Egyesült Királyságban elfogadott és védett a vallási pluralizmus, s törvények biztosítják a faji megkülönböztetés és gyalázkodás elleni védelmet. Ezeket a törvényeket időről-időre felülvizsgálják, hogy semmiféle pozitív vagy negatív megkülönböztetést ne tehessenek lehetővé vallási alapon. Az anglikán egyház kiváltsága az alkotmányos uralkodó személyéhez való hűsége és néhány püspök felsőházi tagságára korlátozódik (a lényegében tanácskozási jogú tületben ráadásul időnként más vallások képviselői is helyet foglalnak). Mindezek ellenére, amióta a svéd egyház elfogadta állami státusának végét, a brit társadalom egyes körei is korszerűtlennek és életidegennek minősítik az államegyház státusát.

A legtöbb vallási közösségben tulajdonképpen nem az elsősorban jelképes állami státus képezi vita tárgyát, hanem ennek társadalmi vetülete. Az államegyház különleges magániskolákat működtet, melyeket több esetben részben az állam tart fenn. Jelentős kisebbségeknek, például a muzulmánoknak nehéz volt állami támogatáshoz jutni – ezért kérdőjeleződött meg a rendszer valódi semlegessége és tisztessége.

Az elmúlt évben ünnepeltük huszadik évfordulóját az ENSZ 1981-es állásfoglalásának, amely elutasít minden, valláson vagy hiten alapuló intoleranciát és diszkriminációt, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 18. cikkelyére hivatkozva. Az erről rendezett madridi konferencián, csakúgy, mint a 2000-ben meghirdetett „tolerancia évében”, az erőfeszítések arra irányultak, hogy a vallási türelmet aktív, offenzív értelemmel ruházzák fel: tiszteletben tartani másokat, elkerülni a türelmetlenség mindennemű restriktív értelmezését, mint pl. mások egyszerű „megtűrése”. A madridi konferencia – a Világkereskedelmi Központ ellen elkövetett merénylet és az Afganisztánban tovább folytatódó

* A Bibó István Társaság *Az állam vallási semlegessége a XII. században* című konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett szövege.

agresszió árnyékában – nem foglalkozhatott a világon előforduló minden erőszakkal, igazságtalansággal és megkülönböztetéssel, inkább a türelmetlenség elleni megelőző stratégia kidolgozását választotta. Semlegességre, a „pluralizmus tiszteletben tartására”, a „másság elfogadására” és a „vallás és hit területén minden megkülönböztetés eltörlésére” hívta fel a tagállamokat.

A „semlegesség” szót a konferencia során egyetlen egyszer hallottam egy görög emberjogi szakértő szájából, aki figyelmeztetett arra, hogy a szélsőséges „laicitás” sértheti a valláshoz való hozzáférés szabadságát. Ám azt is kijelentette: a vallásoktatás kapcsán figyelni kell arra, hogy nyitott legyen mindenki előtt és tiszteletben tartsa mindenki kívánságát. Az ötéves előkészítést igénylő konferencia zárónyilatkozatából végül kivették a „hitoktatás” kifejezést, helyette „emberjogi nevelésről”, valamint „a vallás és hit szabadságának tiszteletben tartásáról” beszéltek. A nyilatkozat megfogalmazásában az Egyesült Államok, Franciaország, Kína, Kuba, Irán és Malajzia vállaltak részt. A nyilatkozat készítői különböző okokból hol az egyház és állam szétválasztására, hol világi, sőt ateista ideológiákra, vagy a többségi vallás kizárólagos oktatására helyezték a hangsúlyt, míg más kormányok és szervezetek éppen a pártatlan és nyílt hitoktatást tartották a megelőző stratégia kulcsának.

Bizonyos országok, mint például az Egyesült Államok ellenkezéseinek, illetve óvatosságának oka maga az alkotmány, amely kimondja az egyház és az állam szétválasztását. Ez éppenséggel nem vallásellenes szöveg, célja a vallásszabadság biztosítása és bármely vallás kiváltságainak megakadályozása. Pontosan ezért tiltja meg az állami iskolákban az imát vagy a hitoktatást – feltételezve, hogy ez utóbbit a gyerekek saját közösségükben megkapják. A jelek szerint azonban nem vettek figyelembe két helyzetet: amikor a gyerekek vallási nevelését a közösség nem biztosítja, vagy ellenkezőleg, amikor kirekesztő, vagy éppen gyűlöletre szító tanításban részesülnek vallási intézmények, vagy még gyakrabban a média (sőt, tragikus módon, olykor a saját családjuk) részéről. A francia laicitást, amelyet a vallásszabadság védelmezői hirdetnek, különösen a kisebbségek esetében befolyásolhatja az antiklerikalizmus, a kulturális pluralizmus iránti érzéketlenség (így az a kettős megítélés, amely lehetővé teszi, hogy zsidó kisfiúk kipát viseljenek, míg megtiltja a muzulmán vallású kislányoknak a kendő viseletét), vagy éppen a doktriner ateizmus. Az „ideológiailag motivált semlegesség” – mint e példákban is kiderül – alkalmasint nem biztosítja a lehetőséget arra, hogy a gyerekek (mind a vallási többséghez, mind a vallási kisebbségekhez tartozók) saját kultúrájukról és másokéről objektív és tartalmas tájékoztatáshoz jussanak. A madridi nyilatkozat akkor jut a legközelebb ahhoz, hogy megerősítse a gyermek vallásos oktatáshoz való jogát, amikor a gyermekek jogairól szóló ENSZ-megállapodást idézi. A konferencia végső nyilatkozata leszögezi: a gyermek érdeke az, hogy a mások iránti pozitív tolerancia és tisztelet légkörében nőjön fel. Ennek előfeltétele, hogy megfelelő vallási oktatásban részesüljön, akár állami támogatással, akár nem, de mindenképpen államilag támasztott akadályok nélkül.

A madridi konferencián tapasztalt megegyezéshiány fő oka a rendkívül eltérő állami szabályozás. A skála az Egyesült Királyságban, Norvégiában és a legtöbb muzulmán államban kötelező vallás-oktatástól az állami iskolákra érvényes teljes tilalomig terjed. Ugyanakkor árnyalni kell: például Nagy-Britániában ugyan az állam köteles iskoláiban a vallásoktatást biztosítani, a tanulókat nem kötelezik ennek igénybevételére. A gyerekek (vagy szüleik) döntenek el, járnak-e ilyen órára vagy sem, esetleg alternatív oktatást választanak. Ugyanez a rendszer egyre inkább elterjed a vallási alapú magánoktatásban is. Ahol a vallásoktatás tilos az állami iskolákban, lehetőséget kellene találni a történelem, a szociológia, az etika vagy az emberi jogok oktatása során arra, hogy megfelelő tisztelettel tájékozassák a gyerekeket a vallás és a hit szerepéről, jelentőségéről mind a történelem során, mind a mai világban.

Angliában, Skóciában és Walesben a vallási közösségek megegyeztek az iskolai programban. Nem katekizmust tanítanak, hanem a saját hit és vallás gyakorlásának módját, együtt a közösségekben jelen lévő más vallásokéval, majd a gyerekeket megismertetik a különböző vallások társadalmi

Világosság
2002/8–9

Dr. John Taylor:
Az állam vallási
semlegessége
elsősorban az
angol nyelvű
országok-
ban, különös
tekintettel a
vallásoktatásra

és erkölcsi értékeivel. Észak-Írországban ugyan az egyszínű vallási oktatás folytatódik, de már kísérleteznek a felekezetek közötti iskolarendszerrel. Az angol nyelvű afrikai államok közül kiemelkedik Dél-Afrika, ahol a gyerekek többkultúrájú és többvallású társadalomba születnek, valamint Észak-Nigéria, ahol az iszlám hagyományos és kizárólagos oktatását a kényszer és ellenségességet elvető pedagógia váltja fel. Az Egyesült Államok és Ausztrália példája azt mutatja, hogy a vallás a tantervet áthatja akkor is, ha a szó szoros értelmében nincs iskolai vallásoktatás.

Tajvanban az „életre nevelés” elnevezésű iskolai foglalkozás etikai és társadalmi szempontból ugyanúgy merít a különböző vallásokból, mint más tudományos és kulturális forrásokból. Latin-Amerikában kísérletek folynak a bennszülött kultúra szellemiségének, környezeti és szociális értékeinek megismertetésére és ezzel a kizárólagos keresztény kultúra kiváltságainak megszüntetésére. Oroszországban és Törökországban a vallásoktatás világi és ateista kontrolljának évtizedei után megpróbálják visszaállítani a vallásoktatás szabadságát.

Az említett madridi konferencián részt vevők egyetértettek abban, hogy az állam semlegessége egyrészt a hitoktatás tisztességes, tárgyilagos és kulturálisan érzékeny biztosítója, másrészt hozzájárul ahhoz, hogy más tudományágak elősegíthessék a többségi és kisebbségi csoportok hitének megértését és tisztelétét. Ilyesfajta semlegességre mindinkább szükség van a kirekesztés és a vallási türelmetlenség visszaszorításához és megszüntetéséhez. Amint azt korábban is jeleztem, mindenek ellenére, technikai szempontból, az államvallás nem feltétlenül akadály a vallásszabadság nyílt és türelmes elvei alkalmazásának, hiszen megléte a világi államban is jelenthet a legjobb esetben tényleges vallásszabadságot, a legrosszabb esetben pedig vallásüldözést.

A vallási és egyéb kisebbségek védtelennek és alárendelt helyzetben lévőnek érezhetik magukat, ha az állam különleges vallási identitással vagy ezen alapuló jogrendszerrel bír. Az iszlám világban a „védett” kisebbségek példája általában jó modellnek bizonyulhat, annak ellenére, hogy a hatalom gyakorlásának módja és lélektani tényezők a meghirdetett elvet sokszor aláásták mind a muzulmán, mind a keresztény kultúrákban. A múltban számos keresztény és zsidó kisebbség nagyobb biztonságban és autonómiában élt a muzulmán országokban, mint a keresztény országokban élő muzulmánok és zsidók. Ha párhuzamokat keresünk, fontos, hogy a jó helyzeteket a jó helyzetekhez és a rosszakat a rosszakhoz hasonlítsuk.

Éz különösen nagy jelentőséggel bír a Balkánon, ahol a különféle közösségek erősen hajlanak arra, hogy saját traumáikat és panaszaita felhánytorgatva elfeledkezzenek a közös társadalmi és kulturális értékekről. Csak remélhetjük, hogy Bosznia-Hercegovinában egyenlő biztonságot élvezhetnek majd a muzulmánok, a római katolikusok, az ortodoxok, a zsidók és a romák; hogy Szerbiában egyenlő esélyekhez jutnak az ortodoxok, a római katolikusok és a protestánsok (bármely etnikum tagjai legyenek is, mint a Vajdaságban), és védelmet élveznek a muzulmánok. Érdekes, hogy a szerb ortodox egyház teológiai szemináriuma többek között észak-írországi keresztény teológusokat hívott meg, hogy megosszák velük tapasztalataikat a többvallású ország újraalkotásáról. A posztkommunista országokban némelyek nosztalgiával gondolnak a vallási közösségek egykori privilégiumaira, de a madridi konferenciára Oroszországból érkezett előadó is rámutatott: fennáll a veszélye annak, hogy a vallási indoktrináció lép az ideológiai kényszer és privilégiumok helyére.

Az angol nyelvű világ nem állíthatja, hogy eszményi rendszert épített ki, de a szabadság és a „fair play” elvéből olyan jogi és pedagógiai gyakorlat alakult ki, amely biztosítja a jogokat a vallási közösségek egyre szélesebb körének csakúgy, mint a vallástalan csoportoknak és egyéneknek. Mint láttuk, a vallás és a hit szabadságát az állam és egyház egymásbeépülésének és szétválasztottságának különböző rendszerei védhetik – ám minden esetben arra kell figyelni, hogy valódi, részrehajlás és kiváltságok nélküli semlegesség, esélyegyenlőség és egyenlő megbecsülés jusson mindenkinek.

Világosság
2002/8–9

Dr. John Taylor:
Az állam vallási
semlegessége
elsősorban az
angol nyelvű
országok-
ban, különös
tekintettel a
vallásoktatásra